

Enige conclusies

Uiteindelijk is de Nederlandse strijd voor een EVP met een exclusief en expliciet christen-democratisch profiel niet succesvol gebleken. De kiemen voor deze nederlaag waren al gezaaid aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Tijdens en vlak na de oorlog ontstonden overal in West-Europa, mede vanuit de (voormalige) illegaliteit en onder invloed van de ideeën van de Franse personalistische filosoof Jacques Maritain, interconfessionele partijen die zich christen-democratisch noemden en in vergelijking met hun voorlopers uit het interbellum een grotere afstand van de Kerk namen. Een uitzondering hierop vormde Nederland, waar in de herstelde verzuilde samenleving de vooroorlogse confessionele partijen nagenoeg ongewijzigd terugkeerden. Dat gold vooral voor de twee protestants-christelijke partijen ARP en CHU, maar in zekere mate ook voor de KVP. Hoewel het gedachtegoed van Maritain bij de totstandkoming van de laatste zeker invloed uitoefende, werd zij toch vooral beschouwd als de voortzetting van de oude RK Staatspartij. Zelfs het *Staatkundig program* van haar erflaatster werd in eerste instantie overgenomen. Pogingen om te komen tot een christen-democratische eenheidspartij werden onder druk van de electorale achteruitgang pas in de tweede helft van de jaren zestig serieus ter hand genomen.

De bijzondere *Werdegang* van de christen-democraten in Nederland had grote gevolgen voor hun positie temidden van de West-Europese geestverwanten. Zo nam aanvankelijk alleen de KVP deel aan de activiteiten van de NEI, het Europese transnationale samenwerkingsverband van christen-democratische partijen in Europa. ARP en CHU sloten zich pas in 1954 schoorvoetend aan, maar hielden moeite met het naar hun oordeel vooral roomse, door het personalisme beïnvloede karakter van de NEI en hun rechtsopvolger, de EUCD. In hun gezamenlijk optreden onder de Europese geestverwanten bleven de Nederlandse partijen, vooral onder aanvoering van de antirevolutionaire vertegenwoordigers in de 'Equipe', de nadruk leggen op de 'C' in de christen-democratische politiek. Het kon regelmatig rekenen op onbegrip bij de zusterpartijen, waarvan de meeste onder invloed van deconfessionaliserings- en moderniserings-tendensen allang een veel grotere afstand tot het geloof hadden ingenomen.

Meer steun ondervonden de Nederlandse christen-democraten voor hun sociaal-economische opvattingen. De Nederlanders, maar ook de Belgen en Italianen, profileerden zich als voorstanders van een progressief, christelijk-sociaal

beleid. Dat had alles te maken met het politieke en maatschappelijke krachtenveld waarin deze christen-democratische partijen opereerden. De Nederlandse, de Belgische en de Italiaanse partijen dienden in het bepalen van hun politieke koers rekening te houden met een aan de christelijke arbeidersbeweging verbonden linkervleugel. Dat gold niet of minder voor de Duitse zusterpartijen. De Sozialausschüsse binnen de CDU waren op sommige momenten weliswaar luidruchtig aanwezig, maar kregen nimmer grip op het partijleiderschap en de partijkoers. Deze omstandigheden bepaalden ook de politieke speelruimte van de verschillende christen-democratische partijen in eigen land. In Nederland, België en Italië hadden de christen-democraten voor de vorming van regeringsmeerderheden de steun van partijen ter linker- en/of rechterzijde nodig. Afgezien van de grote coalitie in de jaren 1966-1969 was een centrum-linkse samenwerking in Duitsland niet aan de orde. Sterker nog: de parlementaire constellatie leidde hier tot een scherpe links-rechts tegenstelling tussen socialisten en christen-democraten, waarbij de kleine liberale FDP in de coalitievorming vaak de doorslaggevende factor was. Een fel antisocialisme en de overtuiging dat op Europees niveau een brede centrum-rechtse alliantie noodzakelijk was om een socialistische dominantie te voorkomen, waren er het gevolg van.

Het verklaart dat, toen naar aanleiding van de Verdragen van Rome (1957) begin jaren zestig voor het eerst gedacht werd over een direct gekozen Europees Parlement met reële politieke bevoegdheden, binnen de Europese christen-democratische partijenfamilie een duidelijk waarneembaar onderscheid tussen een linker- en een rechtervleugel ontstond. Tot de eerste konden de Nederlandse als ook de Belgische en Italiaanse partijen gerekend worden, terwijl de CDU en de CSU tot de laatste behoorden. De Duitse christen-democraten wensten een maximalisering van de fractiegrootte in het Europees Parlement om ook in de toekomst, wanneer de EG uitgebreid zou worden met landen waar geen christen-democratische partijen bestonden, een vuist te kunnen blijven maken tegenover de verenigde Europese socialisten. Daartoe was uitbreiding van de partijensamenwerking met andere centrum-rechtse stromingen onvermijdelijk. Voor de Nederlandse partijen was dat echter een onaanvaardbaar perspectief. De beoogde partners dienden een herkenbaar christelijke inspiratie uit te stralen.

Beide vleugels binnen de Europese christen-democratie zouden frequent botsen. Waar de Duitsers en Oostenrijkers banden aanknoopten met de conservatieve partijen in Groot-Brittannië en Scandinavië en de gaullisten in Frankrijk, lieten met name de Italianen en Nederlanders zich in met de oppositionele christen-democratische krachten in Latijns-Amerika. Het leidde tot irritatie over en weer en stond een voortvarende uitbouw van de transnationale partijensamenwerking danig in de weg. De Nederlanders knoopten overigens ook contacten aan met kleine christelijke getuigenispartijen in Scandinavië en Zwitserland. Vanwege hun anti-Europese opstelling vielen deze partijen niet in de smaak bij de meeste andere zusterpartijen: hier stonden de Nederlanders doorgaans alleen.

Aangezien beide vleugels elkaar in de jaren zestig, zeventig en tachtig min of meer in evenwicht hielden, was handhaving van de *status quo* – ondanks spanningen – gegarandeerd. Bovendien waren door de politiek van De Gaulle de

plannen voor het direct gekozen Europees Parlement van tafel verdwenen, waardoor de belangstelling van de belangrijkste politici voor de internationale partijensamenwerking was verflauwd en de discussie aan gewicht verloor. De aldus ontstane impasse leidde ertoe dat enerzijds de mondiale christen-democratische samenwerking (met een grote rol voor de Latijns-Amerikanen) nooit echt van de grond kwam, maar dat anderzijds de deur van de EUCD voor de conservatieven en de gaullisten gesloten bleef. Contacten van de CDU met de gaullisten werden na verontwaardigde reacties van de zusterpartijen op een laag pitje gezet en de aanvraag van de Britse Tory-leider Heath werd in 1967 terzijde geschoven. CDU en CSU zouden de contacten met de conservatieve partijen in bescheidener verband voortzetten door middel van de 'inter-party conferences'.

De impasse in de EUCD werd in verschillende fasen doorbroken. Allereerst namen na 1969 de inspanningen van de CDU op het terrein van de transnationale partijensamenwerking toe. Zij zag zich hiertoe genooddaakt, omdat zij vanwege haar nieuwe oppositierol beroofd was van de gebruikelijke internationale contacten op diplomatiek en regeringsniveau. De Duitse partijen legden in het midden van de jaren zeventig beslag op sleutelposities in de EUCD en de christen-democratische fractie in het Europees Parlement. Het belang dat de partijen hechtten aan de Europese partijensamenwerking nam vervolgens verder toe, toen de perspectieven voor een uitbouw van de Europese instellingen in het begin van de jaren zeventig sterk verbeterden. Nadat de Europese regeringsleiders in december 1974 de route ingezet hadden naar een direct gekozen Europees Parlement, dat tevens zou beschikken over uitgebreidere bevoegdheden, werden de Duitse pleidooien voor een brede centrum-rechtse partijenfederatie sterker.

In de discussie over karakter, grondslag en samenstelling van de beoogde federatie van christen-democratische partijen in de EG-landen, speelden de Nederlanders een opvallende rol. Bij de oprichting van de partijenfederatie in 1976 wisten zij, met steun van de Belgen en Italianen, het lidmaatschap nog te beperken tot christen-democratische partijen. Op het punt van de naamgeving dienden de Nederlanders echter een nederlaag te incasseren: het adjectief 'christen-democratisch' werd verbannen naar de snel in onbruik geraakte ondertitel. De neutrale benaming 'Europese Volkspartij' hield alle opties voor de toekomst open: de deur van de EVP was op een kier gezet voor niet-christen-democratische partijen. De Nederlandse poging om verwijzingen naar een exclusieve evangelische grondslag in de statuten en het programma opgenomen te krijgen, had bij geen enkele van de andere partijen steun ondervonden.

De Nederlandse christen-democraten behielden hun bijzondere positie ook na de formatie van de interconfessionele fusiepartij CDA in 1980. Veranderende krachtsverhoudingen binnen de EVP leidden er echter toe dat de balans tussen 'links' en 'rechts' verstoord raakte en het CDA steeds geïsoleerder kwam te staan. Het was vooral de Duitse CDU, de grootste partij binnen de christen-democratische partijenfamilie, die zich onder aanvoering van haar politiek leider Kohl inspande om de EVP 'open' te stellen voor andersgezinde centumpartijen. Het onwenselijke alternatief was naar zijn inschatting een afnemende rol voor de christen-democraten in de zich steeds verder uitbreidende Europese Gemeenschap. Vanwege het ontbreken van christen-democratische partijen in de nieu-

we lidstaten zou de EVP het moeten afleggen tegenover de in Europa wèl alomtegenwoordige socialisten. Kohl werd in zijn 'towards a majority'-strategie na 1990 gesteund door de Belgische EVP-voorzitter Martens, die vertrouwen had in de mogelijkheden om de machtsbasis van de EVP te vergroten zonder haar christen-democratische karakter prijs te geven.

Met de uitbreidingen van de EG in de jaren tachtig en negentig nam de druk op de EVP toe om centrum-rechtse partijen toe te laten uit landen waar geen christen-democratische partijen bestonden. Het doemscenario van Kohl leek bewaarheid te worden: de uitslagen van de Europese verkiezingen lieten een groeiende achterstand van de EVP ten opzichte van de socialisten zien. De Duitse eenwording in 1990 versterkte de numerieke positie van de CDU binnen de EVP, waardoor de voorstanders van de meerderheidsstrategie de wind in de zeilen kregen. Deze wakkerde nog verder aan, toen de Italiaanse Democrazia Cristiana in 1993/1994 ten onder ging aan corruptieschandalen. De DC, kwantitatief de tweede partij in de EVP, diende tot dan toe als voornaamste progressief tegenwicht voor het Duitse 'machtsstreven' en als zodanig was zij de belangrijkste bondgenoot van het CDA. Zeker toen de positie van de DC binnen de EVP eind 1999 ingenomen werd door het rechts-populistische Forza Italia van media-magnaat Berlusconi, dreigden de Nederlanders steeds verder geïsoleerd te raken. Bovendien speelde de conservatieve Partido Popular uit Spanje, in 1991 ondanks sterke weerstand van het CDA toegelaten tot de EVP, in toenemende mate een prominente rol. In het midden van de jaren negentig werd binnen het CDA geconcludeerd dat de christen-democratische partijen uit de zes oprichtingslanden van de EG een minderheid vormden in hun eigen Europese partijenfederatie.

Het felst hebben de Nederlandse christen-democraten zich verzet tegen formele banden met de Britse conservatieven. Met name het in de ogen van vele Nederlandse christen-democraten opportunistische en beginselloze karakter van de Conservative Party leidde tot de conclusie dat een structurele relatie ongewenst was. Dat was de Britse conservatieven al in 1958 duidelijk gemaakt. Toch bestond er vanaf de toetreding van Groot-Brittannië tot de EG in 1973 bij de Conservative Party en de CDU een behoefte aan samenwerking in het Europees Parlement. Een eerste verzoek van de Britse conservatieve europarlementariërs om zich te mogen aansluiten bij de EVP-fractie werd in 1989 nog afgewezen. De andere EVP-lidpartijen stoorden zich met name aan het eurosceptische karakter van de buitenlandse politiek van Tory-leidster Thatcher. Deze liet zich niet verenigen met de federalistische opvattingen van de christen-democraten. Toen de Conservative Party na de leiderswissel einde 1990 onder Major een meer pro-Europese koers leek in te slaan, keerden de kansen. Op hun conferentie van april 1991 te Brussel stuurden de partijleiders alsnog aan op een formele samenwerking in het Europees Parlement. Ook de Nederlandse delegatie op deze topontmoeting, bestaande uit CDA-premier Lubbers en partijvoorzitter Van Velzen, schikte zich. Het thuisfront kon er nauwelijks begrip voor opbrengen.

Zo kwam het na een proefperiode in het voorjaar van 1992 alsnog tot aansluiting van de Britse conservatieve europarlementariërs bij de EVP-fractie.

Deze Nederlandse nederlaag was tevens het logische gevolg van de relatieve numerieke achteruitgang van het CDA in de EVP. Begin jaren negentig had het CDA nog zijn hoop gevestigd op het verstevigen van de ideologische basis van de EVP door middel van een basisprogramma. Met grotere ideologische helderheid moest elke toetredingspoging van niet-christen-democratische partijen ontmoedigd of afgeweerd kunnen worden, zo werd gedacht. Deze zogenaamde bunkerstrategie faalde, toen ook niet-christen-democratische partijen – met uitzondering van de Britse Conservative Party – bereid bleken dit basisprogramma te ondertekenen.

Een aanvullende complicerende factor voor de Nederlanders vormden na 1989/1990 de ontwikkelingen in Midden- en Oost-Europa. De hoop om hier christen-democratische zusterpartijen te doen verrijzen bleek een ijdele. Ook in het voormalige Oostblok prefereerden vooral de Duitsers banden met grote centrum-rechtse partijen die een reëel vooruitzicht hadden op regeringsverantwoordelijkheid. Het CDA legde het andermaal af: EUCD en EVP breidden zich uit met een bonte verzameling centrum-rechtse volkspartijen. In de persoon van Van Velzen, voorzitter van de werkgroep die op dit terrein coördinerend optrad, droeg het CDA hierbij zelfs medeverantwoordelijkheid. Het kwam de voormalig CDA-voorzitter, inmiddels toegetreden tot het Europees Parlement, op kritiek uit eigen gelederen te staan.

Doorgaans stelden de Nederlandse christen-democratische politici die zich binnen de Straatsburgse wereld begaven zich in de in deze studie beschreven problematiek pragmatischer op dan de meeste 'thuisblijvers'. Met name de KVP'ers Schuijt en Westerterp, maar ook de antirevolutionair De Koning gaven al in de jaren zeventig regelmatig blijk van een 'open' en flexibele houding. Een bijzondere positie werd eerder ingenomen door Hahn, de wereldburger die behalve veel sympathie voor zijn tomeloze inspanningen ook kritiek te verduren kreeg vanwege zijn 'ruime' ideologische opvattingen. Een uitzondering vormde de Oostlander, die zich vanaf zijn allereerste bemoeienis met de programvorming van de EVP in 1976, maar ook na zijn intrede in het Europees Parlement in 1989, hardnekkig bleef verzetten tegen alle formele banden met niet-christen-democratische partijen en hun europarlementsleden.

Het begrip dat Nederlandse europarlementariërs, maar ook verantwoordelijke politici als premier Lubbers en partijvoorzitter Van Velzen doorgaans wisten op te brengen voor de noodzaak de EVP open te stellen voor niet-christen-democratische maar desondanks geestverwante partijen, was er veel minder bij de nationaal opererende politici. Het felle debat over het programma en de grondslag van de fusiepartij CDA in de jaren zeventig scherpte de Nederlandse opstelling ook in Europees verband. Dat had onder meer een vijandige benadering van de Duitse plannen tot gevolg om te komen tot een werkgemeenschap van christen-democratische en conservatieve partijen. De Nederlanders betuigden dan ook, samen met de Italianen, Belgen en Fransen, hun verontwaardiging naar aanleiding van de oprichting van de door de Duitsers gepromote EDU in 1978. Uiteindelijk heeft de EDU slechts een bescheiden rol gespeeld en werd zij overbodig door de ontwikkelingen in de EVP, die uitgroeide tot de steeds door de CDU gewenste Europese dakorganisatie van alle centrum-rechtse partijen in

de landen van de EU. Na de Europese verkiezingen van juni 1999 werd de gecombineerde EVP/ED-fractie veruit de grootste.

De Nederlanders zijn zich tijdens dit proces steeds meer gaan zien als een christen-democratische voorhoede binnen de EVP. Het CDA werd in de EVP in toenemende mate geconfronteerd met het dilemma zich neer te leggen bij de veranderende samenstelling of te berusten in de rol als luis in de pels, waarvan de invloed steeds verder zal afnemen. Lubbers en Van Velzen kozen voor de eerste optie. Een op het eerste gezicht steeds kleiner wordend aantal CDA'ers houdt nog immer vast aan het aan het eind van de jaren vijftig ingenomen standpunt om zich te verzetten tegen organisatorische banden met niet-christen-democratische partijen.